

Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.03

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Гринько Світлани Дмитрівни на дисертацію

Сафончик Оксани Іванівни на тему

«Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика»,

**подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право**

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Сафончик Оксани Іванівни на тему «Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика» виконане на актуальну тему. Уже понад десять років основним кодифікованим актом, що здійснює правове регулювання особистих немайнових і майнових сімейних відносин, є Сімейний кодекс України. З його прийняттям 10 січня 2002 року зміни в правовому регулюванні сімейних відносин набули кардинально іншого характеру: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. При цьому розширена сфера договірного регулювання сімейних відносин, запроваджено нові правові інститути та ін.

За цей період було прийнято також низку важливих законодавчих актів, які призначені врегульовувати особливості окремих видів сімейних відносин,

пов'язаних із окремими учасниками, об'єктами, змістом, підставами виникнення.

Різноманітність правового регулювання сімейних відносин дала новий поштовх для розвитку теорії сімейного права та цивільного процесу і стала причиною відродження і навіть загострення давньої наукової дискусії з проблем щодо поняття та підстав виникнення сім'ї, правової сутності шлюбу, можливості укладення одностатевих шлюбів, фактичних шлюбних відносин, зареєстрованого партнерства тощо.

Водночас сьогодні сімейне законодавство України перебуває на шляху реформування, що здійснюється в контексті приведення національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Для цього доцільно переглянути сучасні концепції правового регулювання шлюбних відносин та підстав їх виникнення, припинення зокрема.

Від цього залежить формування підґрунтя для розробки нової законодавчої концепції приватного права з врахуванням вимог європейських стандартів. Крім того поява нових приватних відносин потребує відповідного правового регулювання як у сімейно-правовій сфері, так і в інших галузях права. Все це потребує усунення прогалин у законодавстві, застосування аналогії закону та аналогії права, а також інших подібних способів.

На підставі вищезазначеного слід визнати актуальним дисертаційне дослідження Сафончик Оксани Іванівни на тему «Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика», метою якого є формування концепції шлюбних правовідносин в Україні, апробоване на широкому нормативному матеріалі, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства України у цій сфері.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота О. І. Сафончик характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність,

гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків. Авторка показала себе вдумливим, принциповим, уважним до деталей науковцем.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки сімейного права. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, сімейного права, інших галузей права, філософії, політології, соціології, економіки, психології. Наприклад, при вивченні сімейно-правових проблем в Україні було проаналізовано дисертаційні праці В.К. Антошкіної «Договірне регулювання відносин подружжя» (2006 р.), О.О. Балко «Інститут шлюбу за римським приватним правом та його рецепція у континентальному типі правової системи» (2015 р.), В.А. Ватраса «Суб'єкти сімейних правовідносин» (2009 р.), А.О. Овчатової-Редько «Майнові правовідносини жінки та чоловіка, які перебувають у фактичному шлюбі, за законодавством України» (2009 р.), І.Е. Ревуцької «Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика» (2018 р.) та інших.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, акти цивільного, сімейного законодавства, інших галузей законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять постанови Пленуму Верховного Суду України, узагальнення судової практики Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів, судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими. Вони зроблені з використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема за

допомогою історико-правового методу виявлено особливості становлення та розвитку наукової думки та законодавства щодо шлюбних відносинах. Порівняльно-правовий метод використано з метою з'ясування моделі правового регулювання шлюбних відносин у різних галузях права (сімейне, цивільне, кримінальне), законодавстві України та деяких зарубіжних країни. Аналітико-синтетичний та системно-структурний методи застосовувалися при визначенні особливостей виникнення, зміни та припинення шлюбних правовідносин. Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що регулюють шлюбні відносини та обґрунтувати пропозиції з удосконалення законодавства у цій сфері. За допомогою формально-юридичного методу сформульовано визначення понять «шлюбні правовідносини», «квазішлюбні правовідносини», «шлюб», «релігійний шлюб», «фактичні шлюбні відносини», «цивільне партнерство», а також інших понять, авторське визначення яких наводиться у дисертації. Соціолого-правовий метод використовувався під час дослідження емпіричної бази дисертаційної роботи.

Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження дозволило дисертантці для досягнення поставленої мети виконати такі завдання: визначити методологічні засади дослідження проблем шлюбних правовідносин в Україні; з'ясувати стан дослідження шлюбних правовідносин в Україні; охарактеризувати становлення та розвиток законодавства про шлюбні відносини; сформулювати концепцію шлюбних правовідносин та правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин); визначити поняття шлюбних правовідносин та правовідносин, подібних до шлюбних (квазішлюбних правовідносин), їх правову природу та підстави виникнення на сучасному етапі розвитку юридичної науки; здійснити класифікацію шлюбних правовідносин; охарактеризувати структуру (елементи) шлюбних правовідносин; розглянути договірне регулювання шлюбних відносин; визначити підстави і порядок припинення шлюбних правовідносин; встановити правові наслідки припинення шлюбних

правовідносин та здійснити їх класифікацію; розглянути фактичні шлюбні відносини як вид квазішлюбних відносин; визначити поняття та особливості релігійного шлюбу; з'ясувати правову природу цивільного партнерства та перспективи його запровадження в Україні; розробити пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення сімейного законодавства України у сфері регулювання шлюбних відносин та відносин, подібних до шлюбних.

У дисертації чітко сформульована мета, що полягає формуванні концепції шлюбних правовідносин в Україні, апробоване на широкому нормативному матеріалі, а також внесенні пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства України у цій сфері.

Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати поставлену проблему, не виходячи за межі наукової спеціальності.

Дисертація виконана та оформлена на достатньо високому науковому і професійному рівні. Основні положення дисертації викладено у 82 публікаціях, у тому числі одноособовій монографії, 21 науковій статті, опублікованій у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 45 доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Дисертація О. І. Сафончик написана грамотно, сприймається легко і з інтересом. Список використаних джерел оформлений відповідно до встановлених вимог.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці сімейного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем шлюбних правовідносин в Україні.

Науковий інтерес становить характеристика становлення та розвитку законодавства про шлюбні відносини, якій присвячено підрозділ 1.3 роботи.

Так, автором запропоновано періодизацію розвитку правового регулювання шлюбних відносин у: 1) Стародавньому Римі; 2) класичному Римі; 3) середньовічній Європі та Київській Русі; 4) в Україні до об'єднання Лівобережжя та Правобережжя; 5) країнах Європи до початку Першої світової війни та дореволюційній Російській імперії; 6) післяреволюційній УРСР; 7) УРСР за часів Радянського Союзу; 8) в Україні після здобуття незалежності.

У дисертації автор правильно починає періодицію правом Стародавнього Риму, оскільки сімейне законодавство українських земель сформувалося під впливом римського приватного права на підґрунті якого формувалися основні законодавчі джерела країн-членів ЄС. Римські юристи першими створили сувору спеціальну термінологію, ту саму, якою ще і сьогодні користується весь цивілізований світ, розробили юридичні категорії і поняття, заснували і розвинули метод юридичного мислення, довели до вражаючих тонкощів вираження таких понять. Тому за визначенням усі поняття континентального приватного права є римськими, а більшість інститутів регламентуються так само, як і дві тисячі років тому в Римі.

Окремо варто оцінити характеристику правового регулювання відносин між подружжям в ІТ-сфері. Так, авторка правильно обґрунтовує доцільність укладення шлюбного договору відносно віртуального майна (речей, об'єктів інтелектуальної власності або творчості) за аналогією укладення шлюбного договору відносно реального майна подружжя та їхньої спільної власності. Разом з тим вона досліджує такі об'єкти спільної власності осіб, які перебувають у шлюбних чи квазішлюбних правовідносинах, як: ІТ-активи підприємств, веб-сайти, доменні імена, комп'ютерні програми, бази даних, акаунти в Інтернеті, віртуальні речі, віртуальні гроші тощо.

На особливу увагу заслуговує пропозиція про можливість подання до державного органу РАЦС спільної заяви подружжя про розірвання шлюбу в електронному вигляді. При цьому авторка пропонує закріпити таку пропозицію у Розділі III «Електронні послуги Веб-порталу» Порядку роботи

Веб-порталу «Звернення у сфері державної реєстрації актів цивільного стану», який затверджений Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження пілотного проекту щодо подання заяв у сфері державної реєстрації актів цивільного стану через мережу Інтернет» від 09.07.2015 р. № 1187/5.

Важливим для практики є обґрунтування доцільності при вирішенні питання щодо підстав і порядку поновлення шлюбних правовідносин при припиненні режиму окремого проживання подружжя встановити максимальний термін дії режиму окремого проживання подружжя – п'ять років, у зв'язку з чим пропонується внести зміни до ст. 119 СК України. Така пропозиція є правильною, оскільки режим окремого проживання не може встановлюватися на невизначений строк. Обмеження його п'ятирічним строком є достатнім для того, щоб чоловік і дружина визначилися із своїм шлюбним статусом.

На сьогодні набирають все більшого поширення випадки правового регулювання порядку та правових наслідків зміни статі. Безумовно можливим є зміна статі особи, яка перебуває у зареєстрованому шлюбу. Зрозумілим є те, що така зміна статі повинна внести відповідні зміни до шлюбних правовідносин подружжя. Тому пропозиція авторки про доповнення підстав припинення шлюбних правовідносин підставою про зміну статі одним з подружжя є правильним.

Особливий інтерес викликає спроба вирішити проблеми, пов'язані з укладенням шлюбу на тимчасово окупованих України.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Враховуючи викладене, можна констатувати високий теоретичний рівень представленої дисертації та її практичне значення. При цьому, як і будь-яке оригінальне дослідження, воно має окремі дискусійні положення. У зв'язку з цим, слід звернути увагу наукової громадськості на деякі дискусійні моменти та спірні положення дисертаційного дослідження О. І. Сафончик.

1. У дисертаційному дослідженні авторка визначає поняття шлюбних правовідносин, особливості їх виникнення та припинення.

Водночас вона залишила поза увагою питання щодо трансформації шлюбних правовідносин, у зв'язку з чим хотілося б почути її думку з цього приводу.

2. Вважаю спірним висновок авторки про доцільність закріплення у ст. 74 СК України мінімального строку, необхідного для перебування у фактичних шлюбних відносинах – п'ять років за аналогією відповідно до ст. 1264 ЦК України. Врахування законодавцем такої пропозиції призведе до того, що майнові та особисті немайнові права та інтересів чоловіка та жінки, які проживають разом протягом до п'яти років будуть незахищені.

3. У підрозділі 4.1 «Фактичні шлюбні відносини» слід було більше уваги приділити зобов'язальним правам і обов'язкам осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах.

4. Авторка займає неоднозначну позицію щодо правової природи відносин, які породжує релігійний шлюб. Так, вона їх називає «квазішлюбні правовідносини», «нелегітимізовані шлюбні правовідносини» або «шлюбні правовідносини» загалом. Тому позиція авторки щодо цього питання потребує додаткового обґрунтування. Крім того, якщо вони є шлюбними правовідносинами, тому навіщо у подальшому таким особам укладати в органах РАЦСу шлюб?

5. У роботі прослідковується позиція авторки про виникнення шлюбних правовідносин між жінкою та чоловіком з моменту укладення договору без державної реєстрації шлюбу, а також з моменту проведення релігійного обряду. При цьому вона стверджує про те, що у разі укладення шлюбу в органах РАЦСу шлюбні правовідносини виникають з моменту проведення державної реєстрації таких відносин. Така позиція авторки породжує такі питання: а) навіщо укладати шлюб в органах РАЦСу, якщо шлюбні правовідносини вже виникли?; б) якщо шлюбні правовідносини виникають з моменту укладення шлюбу, то куди поділися шлюбні правовідносини на підставі договору та релігійного обряду – вони припинилися?

6. Додаткової аргументації потребує висновок авторки щодо недоцільності позбавлення жінки права на припинення шлюбу під час вагітності та протягом одного року після народження дитини. Така законодавча позиція, по-перше, зрівняла чоловіка та жінку у правах (дотримано гендерну рівність). Водночас, по-друге, жінка, перебуває в такому фізіологічному стані, що потребує постійної турботи та матеріальної підтримки. По-третє, народження дитини безумовно впливатиме на відносини між чоловіком та жінкою до кращого, може зберегти сім'ю.

7. У роботі увагу приділено характеристиці категорії «zareєстроване партнерство» (параграф 4.3) у зв'язку з тим, що zareєстроване партнерство є однією з поширених у країнах ЄС підстав створення сім'ї. Зі змісту роботи можна зробити висновок про те, що авторка є прихильником запровадження zareєстрованого партнерства до національного законодавства. З такою позицією погодитися не можна. На мою думку такий союз двох осіб однієї статі морально неприйнятний, суперечить релігійним догмам та громадським духовним принципам. Діти в таких сім'ях будуть позбавлені впливу другого з батьків, що є необхідним для нормального розвитку дитини. Діти, які ростуть без батьків, тривожаться питанням, де їх тато і чому у когось він є, а у них немає.

Слід зазначити, що викладені зауваження переважно мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони викликані інтересом до цього дослідження, новизною та актуальністю питань, що розкриваються автором.

Висновок щодо рецензованого дослідження. Зміст автореферату дисертаційного дослідження О. І. Сафончик відображає основні положення дисертації, її структуру та отримані результати. Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Для її тексту характерний формально-логічний спосіб викладення матеріалу, робота є логічно завершеною і характеризується єдністю форми і змісту та свідчить про особистий внесок дослідника в юридичну цивілістичну науку.

Дисертація О.І. Сафончик є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить нові теоретичні положення й висновки, результати необхідних наукових узагальнень предмета, що досліджується, практичні рекомендації, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки цивільного права України. Тема і зміст дисертації загалом відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Таким чином, дисертаційне дослідження «Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика» підготовлено відповідно до нормативних вимог до дисертаційних робіт, а її автор – Сафончик Оксана Іванівна – згідно з п. 9, 10 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Хмельницького університету управління та права

Підпис *С.Д. Гринько*
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету

С. Позімова

С.Д. Гринько

С.Д. Гринько